

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Ухвала Салтівського районного суду міста Харкова від 11 груд. 2025 р. у справі №643/21520/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132498304>
4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 жовт. 2025 р. у справі № 623/261/19. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/131302330>
5. Постанова ККС ВС від 27 лют. 2024 р. у справі №754/6210/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117402536&red=1000035b97b996d4a8af5f2c16badaa35a5b87&d=5>

Трач Сергій Степанович

професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Право на доступ до суду є фундаментальним елементом права на справедливий суд, гарантованим ст. 55 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Воно передбачає можливість кожної особи безперешкодно звернутися до незалежного й неупередженого суду для захисту своїх прав та інтересів [1; 2].

Починаючи з 2014 року та особливо після 24 лютого 2022 р., війна росії проти України негативно вплинула на реалізацію права на доступ до суду. Повномасштабне російське вторгнення створило низку проблем для судової спільноти щодо організації правосуддя. Через окупацію агресором деяких територій Україна не може забезпечити функціонування судів та фізичний доступ громадян до правосуддя на цих територіях. На цьому зазначив секретар Великої палати Верховного Суду Віталій Уркевич під час вебінару, організованого Українським хабом Інституту європейського права, який діє на базі юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. Цей захід започатковує серію вебінарів, спрямованих на ознайомлення учасників з практикою Верховного Суду [3].

Так, одним із проблемних питань було визначення моменту, з якого певна територія може вважатися окупованою, з метою визначення правового режиму, що застосовується до певної території. У зв'язку з цим, наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 28 лютого 2025 р. № 376 було затверджено Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією [4]. Нещодавно об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у своїй постанові від

3 жовтня 2025 р. у справі № 908/1162/23 щодо можливості ведення підприємницької діяльності на території міста Мелітополь зазначила, що правовий статус тимчасово окупованої території не залежить від наявності рішення державного органу про визнання території окупованою. Заборона на ведення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території діє з моменту фактичної окупації, що є загальновідомим фактом і не потребує окремого доказування [5].

На сьогоднішній день внаслідок російської збройної агресії проти України пошкоджено 170 будівель судів, а 19 зруйновано, що унеможливляє здійснення правосуддя. Наприклад, регіонами з найбільшою кількістю пошкоджених або зруйнованих будівель судів є Харківська, Донецька та Миколаївська області. Пошкоджено будівлі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, Шостого апеляційного адміністративного суду в результаті масованого обстрілу Києва [3].

Одним із заходів, вжитих Україною для забезпечення доступу до судів під час воєнного стану, було внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на початку повномасштабного вторгнення. Ця поправка передбачає, що якщо суд з об'єктивних причин не може здійснювати правосуддя, територіальна підсудність судових справ, що перебувають на розгляді цього суду, може бути змінена рішенням Вищої ради судової влади, прийнятим за клопотанням Голови Верховного Суду, шляхом передачі справи до іншого суду. Якщо Вища рада судової влади не може здійснити це повноваження, воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Таким чином, з початку повномасштабного вторгнення територіальна підсудність судових справ у 171 суді була змінена у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя під час воєнного стану [3].

Крім того, українські суди змушені відкладати слухання справ через численні повітряні тривоги. У цьому контексті варто звернути увагу на постанову Верховного Суду, за якою проведення судового засідання під час повітряної тривоги за відсутності сторін є порушенням їхніх прав на участь у судовому розгляді та підставою для скасування судового рішення. Зокрема, визначено, що вирішуючи питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал «Повітряна тривога», суд має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини. Таким чином обставини оголошення сигналу «Повітряна тривога» у певному регіоні необхідно вважати загальновідомими, тобто такими, що не потребують доказування, а неявка у судові засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможливляє завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин [6].

Одним із ключових викликів для забезпечення ефективного функціонування судової системи України під час збройної агресії РФ є гострий дефіцит судового персоналу. Йдеться не лише про нестачу суддів, але й про значну нестачу працівників апарату судів - помічників суддів, консультантів, секретарів судових засідань, діловодів та інших фахівців, без яких суд не може повноцінно виконувати свої процесуальні та організаційні функції. Так, в Україні

не вистачає близько 2200 суддів у судах усіх інстанцій та юрисдикцій. У судах першої інстанції 1324 посади є вакантними.

Утім, важливо зазначити, що посилення безпекових ризиків, руйнування інфраструктури, обмеження свободи пересування та евакуація громадян із зон бойових дій обумовили потребу в альтернативних, дистанційних способах участі в судовому процесі. Саме **тому** електронне судочинство, зокрема технології відеоконференцз'язку та система «Електронний суд», сьогодні відіграють провідну роль у функціонуванні судової влади.

Використання відеоконференцз'язку стало одним із найбільш ефективних способів забезпечення безпечної участі сторін у судовому процесі.

Як зазначив Секретар Великої Палати Верховного Суду Віталій Уркевич, простежується чітка та послідовна тенденція до щорічного зростання кількості судових засідань, проведених у дистанційному форматі [3]. Статистичні дані свідчать, що у 2022 році проведено 766 419 судових засідань у режимі відео конференції, у 2023 році – 1 669 282 засідання, у 2024 році – вже 2 545 803 засідання. Таким чином, за два роки кількість онлайн-засідань зросла утричі, що засвідчує високий рівень технологічної адаптації судової системи та її здатність забезпечувати доступ до правосуддя навіть під час активних бойових дій.

Не менш показовим є стрімке зростання кількості звернень до судів через систему «Електронний суд», яка дає змогу подавати позови, клопотання, апеляції та інші документи дистанційно. За наведеними даними 2022 рік - 548 813 звернень, 2023 рік - 1 430 893 звернення і 2024 рік - 3 186 546 звернень. Отже, за період 2022–2024 років кількість подань в електронній формі зросла більш ніж у шість разів. Така динаміка демонструє не лише високий рівень довіри до електронних сервісів, але й їхню ефективність як інструмента доступу до правосуддя під час війни [3].

Водночас попри складні умови Україна продемонструвала здатність адаптувати правосуддя до екстремальних умов - завдяки цифровізації, дистанційним засобам комунікації, нормативним змінам в умовах воєнного стану тощо.

Стійкість української судової системи, незважаючи на надзвичайні виклики, є свідченням її трансформації в напрямку європейських стандартів. В післявоєнний період очікується подальший розвиток системи доступу до правосуддя, модернізація інфраструктури та впровадження міжнародних механізмів відповідальності держави-агресора.

Список використаних джерел

1. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (04 листопада 1950 р.): ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Вплив російсько-української війни на здійснення правосуддя і ключова практика Верховного Суду: Секретар ВП ВС виступив на вебінарі Українського

хабу Європейського інституту права. Судова влада України. Верховний Суд.
URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1927293>.

4. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : *наказ Міністерства розвитку громад та територій України* від 28 лют. 2025 р. № 376.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>.

5. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 3 жовт. 2025 р. у справі № 908/1162/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130792991>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 лют. 2025 р. у справі № 752/8937/24.
URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/125556389?utm_source=jurliga.liga-zakon.net&utm_medium=vriz&utm_campaign=LIGA360_new.

Хахуцяк Ольга Юріївна

Завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Митич Сергій Павлович

викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У СПРАВАХ IN ABSENTIA

Інститут спеціального досудового розслідування і судового розгляду *in absentia*, тобто за відсутності обвинуваченого, запроваджено у 2014 році. З того часу відповідна правозастосовна практика змінювалася.

Під час застосування вказаного інституту суди враховують Європейську конвенцію про міжнародну дійсність кримінальних вироків, а також резолюцію Комітету міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 р. «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого». При розгляді кримінальних проваджень за процедурою *in absentia* потрібно дотримуватися найвищих стандартів судочинства.

Про це сказав голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Олександр Марчук під час експертного обговорення щодо проваджень *in absentia* в правовій системі України.

Олександр Марчук наголосив, що в умовах війни кількість кримінальних проваджень, які розглядаються за процедурою *in absentia*, збільшилася. Тож, на переконання голови ККС ВС, правовий аналіз, здійснений міжнародним